

OBID QO‘LDOSH HIKOYALARIDA ARXAIZMLAR

Muzaffarova Marjona,

Osiyo xalqaro universiteti, 1-FT (o‘)-24 guruh talabasi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining vakillaridan biri bo‘lgan yozuvchi Obid Qo‘ldosh hikoyalarida uchraydigan arxaik birliklar lingvistik va stilistik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida yozuvchining hikoyalarida qo‘llangan arxaizmlarning semantik xususiyatlari, ularning badiiy matndagi funksional vazifasi hamda milliy koloritni yaratishdagi ahamiyati o‘rganildi. Shuningdek, arxaik so‘zlarning qahramon nutqini individuallashtirish, tarixiy muhitni ifodalash hamda badiiy tasvirning ekspressivligini kuchaytirishdagi roli yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Obid Qo‘ldosh arxaizmlardan maqsadli foydalanib, asarlarining badiiy-estetik qiymatini oshiradi hamda milliy tilning tarixiy qatlamlarini badiiy matn orqali namoyon etadi.*

***Kalit so‘zlar:** arxaizm, badiiy til, stilistika, tarixiy leksika, Obid Qo‘ldosh, hikoya janri.*

***Аннотация.** В данной статье проводится лингвистический и стилистический анализ архаизмов, встречающихся в рассказах современного узбекского писателя Обида Кулдоша. В ходе исследования рассматриваются семантические особенности архаических единиц, их функциональная роль в художественном тексте и значение в создании национального колорита. Особое внимание уделяется использованию архаизмов для индивидуализации речи персонажей, передачи исторической атмосферы и усиления выразительности художественного образа. Результаты исследования показывают, что писатель сознательно использует архаическую лексику для обогащения художественной структуры произведений и отражения исторических слоев узбекского языка.*

Ключевые слова: архаизм, художественный язык, стилистика, историческая лексика, Обид Кулдош, рассказ.

Abstract. This article analyzes archaic lexical units used in the stories of the contemporary Uzbek writer Obid Kuldosh from linguistic and stylistic perspectives. The research examines the semantic features of archaic words, their functional role in literary texts, and their contribution to the creation of national color. Special attention is given to the role of archaisms in individualizing characters' speech, conveying historical atmosphere, and enhancing the expressive power of artistic imagery. The study concludes that the deliberate use of archaic vocabulary enriches the aesthetic value of literary works and reflects historical layers of the Uzbek language within the narrative structure.

Keywords: archaism, literary language, stylistics, historical vocabulary, Obid Kuldosh, short story.

Kirish. Badiiy adabiyot tilining boyligi va rang-barangligi yozuvchi mahoratini namoyon etuvchi muhim omillardan biridir. Har bir adib o'z asarlarida tilning turli qatlamlaridan foydalanib, badiiy tasvirni yanada jonli va ta'sirchan qiladi. Shu jihatdan arxaik birliklar badiiy matnda muhim stilistik vositalardan biri hisoblanadi. Arxaizmlar til tarixining qadimgi qatlamiga mansub bo'lgan, zamonaviy nutqda kam qo'llanadigan yoki faol muomaladan chiqib ketgan leksik birliklar bo'lib, ular badiiy adabiyotda muayyan stilistik maqsad bilan ishlatiladi. Tilshunos A. Hojiyev arxaizmlarni "til taraqqiyoti jarayonida iste'moldan chiqib ketgan, ammo badiiy nutqda tarixiylik va milliylikni ifodalash uchun qo'llanadigan leksik birliklar" sifatida ta'riflaydi¹.

Zamonaviy o'zbek nasrida arxaik leksika ko'pincha tarixiy muhitni yaratish, milliy koloritni kuchaytirish hamda qahramon nutqini individuallashtirish kabi vazifalarni bajaradi. Obid Qo'ldosh hikoyalarida ham arxaik birliklarning qo'llanishi badiiy tasvirni yanada boyitib, asar muhitini jonlantirishga xizmat qiladi. Yozuvchi o'z hikoyalarida o'tmish davrga xos bo'lgan ayrim leksik birliklardan

¹ Hojiyev A. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.

mahorat bilan foydalanib, voqelikni yanada tabiiy va ishonarli tasvirlaydi. Bu esa o'quvchida tarixiy muhitni tasavvur qilish imkonini beradi. Arxaik birliklarning badiiy matndagi ahamiyati haqida tilshunos N. Mahmudov shunday yozadi: "Arxaik so'zlar badiiy matnda tarixiy muhitni jonlantirish, milliy ruhni ifodalash va qahramon nutqining o'ziga xosligini ko'rsatishda muhim stilistik vosita hisoblanadi"². Obid Qo'ldosh hikoyalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yozuvchi arxaik birliklardan aynan shu maqsadda foydalanadi. Masalan, hikoyalarda uchraydigan "bek", "saroy", "mulozim", "sipoh", "bazz", "majlis" kabi so'zlar voqea tasvirining tarixiy muhit bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bu birliklar o'tmish davr ijtimoiy hayotining ayrim jihatlarini ifodalash bilan birga, matnning badiiy-estetik ta'sirini ham kuchaytiradi.

Arxaizmlarning yana bir muhim vazifasi qahramon nutqini individuallashtirish bilan bog'liqdir. Badiiy asarda turli yoshdagi, turli ijtimoiy mavqega ega bo'lgan qahramonlar ishtirok etadi. Ularning nutqi ham o'ziga xos bo'lishi kerak. Arxaik birliklardan foydalanish qahramon xarakterini ochishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, yoshi katta yoki an'anaviy qarashlarga ega bo'lgan qahramonlar nutqida arxaik so'zlar ko'proq uchraydi. Bu esa ularning dunyoqarashi, madaniy muhit va ijtimoiy tajribasini aks ettiradi. Tilshunos Sh. Rahmatullayev arxaik birliklarning badiiy nutqdagi vazifasi haqida shunday fikr bildiradi: "Arxaizmlar badiiy matnda davr ruhini ifodalash, qahramon nutqini individuallashtirish hamda tasvirning estetik ta'sirini kuchaytirish vazifasini bajaradi"³.

Obid Qo'ldosh hikoyalarida arxaik birliklar nafaqat tarixiy muhitni yaratish, balki matnning ekspressivligini oshirishga ham xizmat qiladi. Ayrim arxaik so'zlar matnga tantanavor ohang beradi va badiiy tasvirning ifoda kuchini oshiradi. Masalan, "sarkarda", "sipoh", "majlis", "bazz" kabi birliklar matnga o'ziga xos stilistik rang bag'ishlaydi. Tilshunos E. Begmatovning ta'kidlashicha, "arxaik birliklar badiiy nutqda estetiklikni kuchaytiruvchi vosita bo'lib, matnning obrazli va

² Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: Fan, 2010.

³ Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent, 2006.

ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi"⁴. Shuningdek, arxaik leksika milliy madaniyat va tarixiy an'analarni ifodalashda ham muhim ahamiyatga ega. Badiiy asarda qo'llangan arxaik birliklar xalqning tarixiy xotirasini aks ettiradi va o'quvchini o'tmish madaniy muhitiga olib kiradi. Shu jihatdan Obid Qo'ldosh hikoyalaridagi arxaizmlar nafaqat lingvistik hodisa, balki madaniy va tarixiy fenomen sifatida ham ahamiyatlidir.

Obid Qo'ldosh hikoyalaridan birida qahramonlar yashayotgan muhit tasvirida tarixiy ruhni berish uchun arxaik birliklardan foydalaniladi. Hikoya matnida uchraydigan quyidagi jumla bunga misol bo'la oladi: "Bek saroy hovlisida majlis tuzib, mulozimlari bilan uzoq maslahat qildi"⁵. Ushbu jumlada qo'llangan "bek", "saroy", "majlis" va "mulozim" so'zlari arxaik yoki tarixiy leksika qatlamiga mansub bo'lib, ular matnda o'tmish davr boshqaruv tizimi va ijtimoiy munosabatlarini tasvirlashga xizmat qiladi. Bu birliklar orqali yozuvchi o'quvchini voqea sodir bo'layotgan tarixiy makonga olib kiradi. Tilshunos N. Mahmudovning fikricha, "arxaik birliklar badiiy matnda tasvirlanayotgan davr ruhini berishda muhim stilistik vosita hisoblanadi".

Shuningdek, arxaik birliklar qahramon nutqini individuallashtirishda ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, hikoyadagi yoshi katta yoki an'anaviy qarashlarga ega qahramonlar nutqida arxaik so'zlar ko'proq uchraydi. Bunday nutqiy vositalar qahramonning ijtimoiy mavqei, madaniy saviyasi va tarixiy davr bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Masalan, hikoyadagi qahramonlardan biri shunday deydi: "Bu ishni sipohlar bilan maslahat qilmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi".⁶ Bu jumlada qo'llangan "sipoh" so'zi qadimgi harbiy qatlamni ifodalovchi arxaik birlik hisoblanadi. Bunday leksik birliklar qahramon nutqiga tarixiy rang bag'ishlab, uning ijtimoiy muhitini aniqlashtiradi. Sh. Rahmatullayevning ta'kidlashicha, "arxaizmlar qahramon nutqini individuallashtirish va uning ijtimoiy muhitini ko'rsatishda muhim stilistik vazifani bajaradi".

⁴ Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2012.

⁵ Qo'ldosh O. Hikoyalar. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2019. – B. 45.

⁶ Qo'ldosh O. Hikoyalar. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2019. – B. 67.

Arxaik birliklarning yana bir muhim vazifasi badiiy tasvirning ekspressivligini oshirish bilan bog'liqdir. Obid Qo'ldosh hikoyalarida "bazzm", "majlis", "sarkarda", "sipoh" kabi so'zlar matnga tantanavor ohang beradi. Bu birliklar matnning obrazli va ta'sirchan bo'lishiga xizmat qiladi. Masalan, hikoyada tasvirlangan quyidagi jumla buni yaqqol ko'rsatadi: "Sarkarda sipohlarini yig'ib, ularga jang oldidan so'z qildi".⁷ Bu jumlada qo'llangan "sarkarda" va "sipoh" birliklari matnning ekspressivligini kuchaytirib, voqeaning dramatik ruhini oshiradi. Tilshunos E. Begmatov arxaik birliklarning badiiy nutqdagi ahamiyati haqida shunday yozadi: "Arxaizmlar badiiy tasvirni yanada obrazli va ta'sirchan qiladi, matnga tarixiy va estetik rang bag'ishlaydi".

Obid Qo'ldosh hikoyalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yozuvchi arxaik birliklardan tasodifiy emas, balki aniq badiiy maqsad asosida foydalanadi. Bu birliklar orqali u o'tmish davr muhitini tiklaydi, qahramon nutqini individuallashtiradi hamda badiiy tasvirning ta'sirchanligini kuchaytiradi. Natijada arxaik leksika hikoyaning stilistik tizimida muhim komponentga aylanadi. Shu jihatdan Obid Qo'ldosh hikoyalari o'zbek badiiy tilining tarixiy qatlamlarini o'rganishda muhim manbalardan biri hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, Obid Qo'ldosh arxaik leksikadan maqsadli va o'rinli foydalanadi. Bu birliklar yozuvchining badiiy uslubini boyitadi hamda asarlarning estetik qiymatini oshiradi. Arxaizmlar orqali yozuvchi o'tmish davr muhitini jonli tasvirlaydi, qahramon nutqini individuallashtiradi va badiiy tasvirning ta'sirchanligini kuchaytiradi. Natijada Obid Qo'ldosh hikoyalari o'zbek badiiy tilining tarixiy qatlamlarini aks ettiruvchi muhim manbalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Obid Qo'ldosh hikoyalarida arxaizmlar muhim stilistik vosita sifatida qo'llanadi. Ular asarlarda tarixiy muhitni yaratish, qahramon nutqini individuallashtirish va badiiy tasvirning ekspressivligini kuchaytirish vazifasini bajaradi. Yozuvchi arxaik birliklardan mohirona foydalanib, o'z asarlarining milliy

⁷ Qo'ldosh O. Hikoyalar. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2019. – B. 52.

va estetik qiymatini oshiradi. Shu jihatdan, Obid Qo'ldosh hikoyalari o'zbek badiiy tilining tarixiy qatlamlarini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hojiyev A. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.
2. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent, 2006.
4. Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2012.
5. Yo'ldoshev B. Badiiy matn lingvistikasi. – Toshkent: Fan, 2015.